

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Autoreferát disertační práce

Jakub Mazanec

Cold War Technopolitics: Czechoslovak Hydroexport in Africa

Studenoválečná technopolitika:
Československá hydroexport v Africe

Praha 2023

Školitel: Mgr. Jiří Janáč, Ph.D.

Konzultant: PhDr. Jan Koura, Ph.D.

Abstract

Ghana, Guinea, Egypt, Algeria, Zambia, Ethiopia and many other African countries. That is exactly where you can find great water works, machines, hydrological maps, plans, or the imaginary "footprints" of hydro experts from Czechoslovakia dwelling here especially before 1989. How is such a thing possible in a landlocked, central European country without a colonial history?

The decolonisation of Africa, particularly in the 1950s and 1960s, gave rise to a number of new states. These countries, until recently completely dependent politically and economically on their colonial capitals, were now looking for the most appropriate political, economic, and social model for their future direction. As part of full independence, they were trying to modernise their economies, which, in addition to supplementing their lack of infrastructure, meant making better use of their natural resources. The notion of a path to modernisation through large-scale industrialisation and the necessary electrification that went hand in hand with it made African leaders seek to make better use of the water resources their countries possessed. Given the lack of their own funds, experts and technology, the new governments were mostly dependent on cooperation with states in the Global North for water resources development. Water resources development, or the export of the technology and expertise required for it, thus became a political tool that Global North states began to use extensively to achieve implicit or explicit policy goals in the particular region. This phenomenon refers to the so-called *technopolitics/hydropolitics/hydropolitics*, which has been defined in a similar vein by e.g., G. Hecht, Ch. Sneddon or T. Mitchell. Having completed its domestic hydro-construction in the early 1960s, Czechoslovakia began to actively market its hydro-expertise towards the countries of the Global South to further its foreign policy or economic goals or to support the positions of its socialist allies.

This dissertation thesis looks at the hydropolitics and developmentalist efforts of Global North states in the Global South, particularly in the field of water resources development, through the perspective of socialist Czechoslovakia. It sees water development itself, especially the building of dams and large water works, as a global phenomenon (in line with the works by V. Lagendijk and F. Schultze). It views the Cold War period primarily as an accelerator of water resources development.

The main argument that the thesis presents is that socialist Czechoslovakia, especially since the 1960s, has participated extensively in the development of water resources in African countries

as part of its development activities. Like the United States or the Soviet Union, it had its own hydropolitics, which was used to pursue or support its foreign policy objectives or to strengthen its own, or its partners', positions. Czechoslovak hydroexport was an active part of global hydroexport. Furthermore, the thesis answers such questions as how the forms, practices, and goals of the Czechoslovak hydroexport model changed from the 1960s to the 1980s and contributes to the discussion on the permeability of Cold War ideological and physical boundaries. Finally, the thesis conveys the perspective of hitherto neglected actors, the bearers of export - hydroexperts - on their mission, agency, and role in Czechoslovak hydro-politics vis-à-vis the states of the Global South.

The thesis is structured into one introductory and five thematic chapters. The first thematic chapter is a contribution to the history of the Cold War scientific and technological internationalization. It explains how Czechoslovakia became one of the water leaders of the Eastern Bloc. It charts the formation of Czechoslovakia's industrial and expert capacities in the field of water management and focuses on the hitherto neglected export of Czechoslovak water management expertise and technology from the 1930s to the 1980s, represented mainly by the state company Hydroprojekt. It also explains how, given the domestic needs and the state of construction, these capacities were made available for use abroad. The chapter also analyses the motivations and forms of such applications, which changed significantly from the 1950s to the 1990s. The second, third and fourth chapters are de facto case studies of the specific exports of Czechoslovak hydroexport equipment and technology to Africa. Each of them focuses on one country - Ghana and Egypt in the 1960s and Ethiopia in the 1980s. Chapter 5 looks at the bearers of "socialist" hydro expertise at home and abroad, i.e., the Czechoslovak experts. Using a sample of six selected individuals, it views the experts not only as actors in the process of Cold War internationalization and the global circulation of knowledge, but it also portrays them as being creatures of flesh and blood.

Keywords

Cold War; Africa; Czechoslovakia; Global Hydroexport; Czechoslovak Hydroprojekt; Water management; Dams; Malka Wakana; High Aswan Dam; Ghana.

Abstrakt

Ghana, Guinea, Egypt, Alžírsko, Zambie, E[opie a mnoho dalších afrických zemí. Zde všude je možné nalézt vodní díla, stroje, hydrologické mapy či pomyslné „o[sky bot“ vodohospodářských expertů z Československa, které se sem dostaly zejména před rokem 1989. Jak je něco takového v případě vnitrozemského, středoevropského státu bez koloniální minulosti možné?

Dekolonizace Afriky zejména v 50. a 60. letech dala vzniknout celé řadě nových států. Tyto země, donedávna politicky i ekonomicky zcela závislé na svých koloniálních metropolích, nyní hledaly nejvhodnější politický, ekonomický a společenský model svého budoucího směřování. V rámci úplného osamostatnění se horečně snažily zmodernizovat svou ekonomiku, což kromě doplnění chybějící infrastruktury znamenalo i lépe využít své často značné přírodní bohatství. Představa cesty k modernizaci skrze rozsáhlou industrializaci a k ní nutnou elektrifikaci vedla africké vůdce ke snahám lépe využít vodní zdroje, které jejich země skýtaly. S ohledem na nedostatek vlastních finančních prostředků, expertů a technologií byly vlády nových států v otázkách rozvoje vodních zdrojů většinou odkázány na spolupráci se státy globálního severu. Rozvoj vodních zdrojů, respektive export k němu nutných technologií a expertů, se tak stal politickým nástrojem, který státy globálního severu začaly hojně využívat k dosahování implicitních či explicitních politických cílů v regionu. Tento jev odkazuje k tzv. *technopolitice/hydrotechnopolitice/hydropolitice*, kterou se v podobném duchu pokusili definovat např. G. Hecht, Ch. Sneddon či T. Mitchell. Československo, poté co na počátku 60. let dokončilo svou domácí vodohospodářskou výstavbu, začalo aktivně nabízet svou hydroexperturu zemím globálního jihu, za účelem podpory svých zahraničněpolitických či ekonomických cílů nebo podpory pozic svých socialistických spojenců.

Tato disertační práce se na hydropolitiku a developmentální snahy států globálního severu v oblasti globálního jihu zejména na poli rozvoje vodních zdrojů dívá z perspektivy socialistického Československa. Samotný vodohospodářský rozvoj, hlavně budování přehrad a velkých vodních děl, vnímá coby globální fenomén (podobně jako práce V. Legendijka a F. Schultzeho). Období studené války potom vnímá především coby akcelerator rozvoje vodních zdrojů.

Hlavním argumentem, který práce přináší je, že socialistické Československo se zejména od 60. let v rámci svých rozvojových aktivit v hojné míře účastnilo rozvoje vodního hospodářství afrických států. Podobně jako Spojené státy či Sovětský svaz mělo svou vlastní hydropolitiku, již

využívalo k naplňování či podpoře cílů své zahraniční politiky nebo posilování pozic svých či svých partnerů. Československá hydroexportní byla aktivní součástí hydroexportní globální. Dále práce odpovídá na otázky jako jak se měnily formy, praxe a cíle modelu vývozu československé vodohospodářské exportní od 60. do 80. let a přispívá do diskuse o propustnosti studenoválečných ideologických a fyzických hranic. V neposlední řadě práce zprostředkovává pohled dosud opomíjených aktérů, nositelů exportní – hydroexpertů, na jejich poslání, působení a roli v československé hydropolitice vůči státům globálního jihu.

Práce je strukturována do jedné úvodní a pěti tematických kapitol. První tematická kapitola je příspěvkem k dějinám vědeckotechnické internacionalizace za studené války. Vysvětluje, jak se Československo stalo jedním z vodních lídrů východního bloku. Mapuje formování československých průmyslových a odborných kapacit v oblasti vodního hospodářství a zaměřuje se na dosud opomíjený export československých vodohospodářských znalostí a technologií od 30. do 80. let 20. století, reprezentovaný především státním podnikem Hydroprojekt. Vysvětluje také, jakým způsobem byly vzhledem k domácím potřebám a stavu výstavby tyto kapacity poskytovány k využití v zahraničí. Kapitola rovněž analyzuje možnosti a formy tohoto využití, které se od 50. do 90. let 20. století výrazně měnily. Druhá, třetí a čtvrtá kapitola jsou de facto případovými studii konkrétních vývozů československých hydroexportních zařízení a technologií do Afriky. Každá z nich se zaměřuje na jednu zemi – Ghanu a Egypt v 60. letech a Etiopii v 80. letech. Pátá kapitola se zaměřuje na nositele "socialistické" hydroexportní exportní doma i v zahraničí, tedy na československé odborníky. Prostřednictvím vzorku šesti vybraných osobností nahlíží na experty jako na aktéry procesu internacionalizace studené války, globální cirkulace znalostí, ale také jako na bytost z masa a kostí.

Klíčová slova

Studená válka; Afrika; Československo; globální hydroexportní; Hydroprojekt; vodohospodářství; přehrady; Malka Wakana, Vysoká Asuánská přehrada; Ghana.

Úvod

Dekolonizace Afriky zejména v 50. a 60. letech dala vzniknout celé řadě nových států. Tyto země, donedávna poli[cky i ekonomicky zcela závislé na svých koloniálních metropolích, nyní hledaly nejvhodnější poli[cký, ekonomický a společenský model svého budoucího směřování. V rámci úplného osamostatnění se horečně snažily zmodernizovat svou ekonomiku, což kromě doplnění chybějící infrastruktury znamenalo i lépe využít své často značné přírodní bohatství – od nerostných surovin po vodu. Rychlá industrializace a s ní spojená elektrifikace byla vůdci nově vzniklých zemí vnímána jako nutná podmínka budoucího rozvoje. S ohledem na geografické dispozice mnohých regionů Afriky, které skýtají velké řeky se značným zavlažovacím i hydroenerge[ckým potenciálem, se rozvoj jejich vodních zdrojů rychle dostal do popředí zájmu nových administra[v. Vidina snadno dostupné, udržitelné a laciné energie byla lákavá.

Koncepce rozvoje vodních zdrojů tvořily součást modernizačních modelů globálního severu, a byly vnímány jako nezbytný předpoklad široké sociální transformace „rozvojových“ oblas[prostřednictvím zavádění sanity (pitná voda, kanalizace), ale také mechanizace a elektrifikace (hydroenerge[ka). S ohledem na nedostatek vlastních finančních prostředků, expertů a technologií byly vlády nových států v otázkách rozvoje vodních zdrojů většinou odkázány na spolupráci se státy globálního severu.¹ Rozvoj vodních zdrojů, respek[ve export k němu nutných technologií a exper{zy, se tak stal poli[ckým nástrojem, který státy globálního severu začaly hojně využívat k dosahování implicitních či explicitních poli[ckých cílů v regionu. Tento jev odkazuje k tzv. *technopoli*ce*, kterou se v podobném duchu pokusili definovat jiní.² S ohledem na rela[vně úzkou a specifickou oblast technopoli[ky, jíž se tato práce týká, je zvolen termín *hydrotechnopoli*ka / hydropoli*ka*.

Účast na rozvoji / modernizaci afrických států skrze výstavbu přehrad a rozvíjení vodních zdrojů v Africe nebyla pouze doménou supervelmocí či bývalých koloniálních mocnos[. Pokud disponovaly dostatečnou exper{zou, výrobní kapacitou, kontakty či

---

¹ V této práci se pohybují převážně na geografické ose „globální sever“ vs. „globální jih“. Globálním severem myslím bohatší, industrializované země jak kapitalistické, tak komunistické. Globálním jihem pak chudší, zejména africké státy často s koloniální minulostí. Někdy je v rámci jazykové pestrosti užit termín „rozvojové státy“ nebo „třetí svět“, který zde, v kontextu Afriky a Studené války funguje rovněž jako synonymum.

² Např. HECHT, G.: *Entangled Geographies, Empire and technopolitics in the global Cold War*, Cambridge 2011, p. 43. SNEDDON, CH., FOX, C.: *Cold War, The US Bureau of Reclamation, and the technopolitics of river basin development, 1950-1970*, in *Political Geography*, vol. 30, 2011, p. 452; MITCHELL, T.: *Rule of Experts, Egypt, Techno-Politics, Modernity*, London 2002, pp. 41-42.

schopnými prostředníky, mohly hydropoli[ku coby nástroj šíření modernity a poli[cký nástroj využívat i menší státy. Jedním ze států, jež tak činily, bylo socialis[cké Československo.

Tato práce psaná převážně z československé perspek[vy dokazuje na příkladu tří konkrétních projektů, že Československo bylo v Africe od začátku 60. do konce 80. let přítomno a ak[vně se podílelo na modernizaci „rozvojových zemí“ prostřednictvím účas[na rozvoji místních vodních zdrojů. Cíleně využívalo hydropoli[ku k naplňování svých záměrů v Africe. Dalším argumentem je, že československá hydroexper{za, později ak[vní po celém světě od Korejského poloostrova po La[nskou Ameriku, se právě v prostoru Afriky skrze svou účast v desítkách kontraktů výrazně provázala s hydroexper{zou globální. Pod pojmem „hydroexper{za“ myslím exper{zu – soubor vědění, spojený s vodním hospodářstvím. Jde například o obory potřebné k budování přehrad, ať už stavařské – spojené s konstrukcí samotných hrází nebo strojařské, které se věnují jejich strojnímu vybavení, tedy turbínám, generátorům a dalším zařízením. Obecně se dají dělit také na „projekci“ a „výrobu“. Do hydroexper{zy však počítám také obory více „teore[cké“, jejichž výstupy nemívají podobu sypaných či betonových hrází ani ocelových turbín, nýbrž studií, map a datasetů. Jedná se např. o hydrologii, hydrogeologii, hydrofyziku, hydrometeorologii apod. Pojem „hydrotechnologie“ vnímám jako komplex technických zařízení a technologií využívaných ve vodohospodářství. V této práci jde především o turbíny, generátory a další vybavení hydroelektráren (šoupata, vrata aj.), případně v širším poje{ i navazující energie[ckou infrastrukturu (rozvodny, měřírny, linky vysokého napět atd.).

Cílem práce je také analyzovat, jak se proměňovaly formy, reálná praxe a cíle modelu vývozu československé vodohospodářské exper{zy a technologie – de facto tedy československé zahraniční hydropoli[ky. Práce se opírá o kontext studené války, kterou vnímá jako akcelerátor procesu, a přispívá do probíhající diskuze o praxi a mo[vacích modernizačních snah Východního bloku v prostoru globálního jihu.³ V rámci této analýzy sestupuji od roviny státní, jíž představovaly státní ins[tuce až k rovině „nejnižších“ aktérů – tedy terénních expertů. Do popředí se tak dostává i téma vztahu mezi státem a „jeho“ experty.

---

³ Např. IANDOLO, A., *Arrested Development, The Soviet Union in Ghana, Guinea and Mali, 1955-1968*, Cornell University Press, 2022. SANCHEZ-SIBONY, O., *Red Globalization, The Political Economy of Soviet Cold War from Stalin to Khrushchev*, Cambridge 2014. GERITS, F., *The Ideological Scramble for Africa, How The Pursuit of Anticolonial Modernity Shaped a Postcolonial Order, 1945-1966*, Cornell University Press, Ithaca and London 2023.

Současný stav výzkumu

Předkládaná práce přispívá do odborné diskuze v několika rovinách – vyjadřuje se ke studenoválečné modernizaci, zejména developmentalis[ckým snahám socialis[ckých států v prostoru Afriky, dále k hydropoli[ce, zapojení Československa v globální hydroexper{ze a roli expertů v modernizaci.

Na poli odborné literatury věnující se developmentalis[ckým ak[ivitám v postkoloniálním prostoru Afriky vznikla zejména v poslední dekádě celá řada prací. Frank Gerits se zaměřil na to, jak se afrič[vůdci v 50. a 60. letech snažili nalézt vlastní cestu k modernizaci.⁴ Sovětskému svazu a jeho působení se věnovali např. Alessandro Iandolo nebo Natalia Telepneva.⁵ Oscar Sanchez-Sibony přišel s ekonomickým vysvětlením mo[vací Sovětského svazu pro jeho ak[vity v prostoru globálního jihu.⁶ Do debaty o proměnách mo[vací zahraniční poli[ky států východního bloku přispěla i Sara Lorenzini, která hovoří o postupném vymizení rozvojového efortu na přelomu 60. a 70. let a jeho nahrazení poli[ckým pragma[smem a ekonomickou racionalitou vycházející z „vzájemné výhodnos[“.⁷ Podle Maxe Treckera důraz na ekonomickou racionalitu a princip vzájemné výhodnos[v přístupu Východu ke spolupráci s novými státy globálního jihu existovaly vždy, pouze jim byl přikládán různý význam.⁸ Dále dle něho do konce studené války ze zahraniční poli[ky Východního Bloku nevymizely poli[cko-ideologické záměry ani snaha o vytvoření uzavřeného socialis[ckého systému coby alterna[vy Západu.⁹

Autoři píšící o studenoválečné hydropoli[ce či rozvoji vodních zdrojů v zemích globálního jihu se většinou zaměřují na supervelmoci, působení mezinárodních organizací a menších aktérů, jako bylo Československo či NDR za[m zůstává spíše opomenuto.¹⁰ Studie se také většinou věnovaly několika málo velkým projektům jako byl již zmíněný TVA. Podíváme-li se na existující studie z geografického hlediska, věnují se studenoválečnému rozvoji vodních

---

⁴ GERITS, F.

⁵ IANDOLO, A., TELEPNEVA, N.

⁶ SANCHEZ-SIBONY, O.

⁷ LORENZINI, S.: *The Socialist Camp and the Challenge of Economic Modernization in the Third World*, in: N. NAIMARK, N., PONS, S., QUINN-JUDGE, S., eds.: *The Cambridge History of Communism*, Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

⁸ TRECKER, M. *Red Money for the Global South East-South Economic Relations in the Cold War*, London, New York: Routledge, 2020.

⁹ TRECKER, p. 170.

¹⁰ Jiný pohled, než perspektivou supervelmocí nabízí např. LAGENDIJK, V., *Streams of knowledge: River development knowledge and the TVA on the river Mekong*, in: *History and Technology*, Vol. 35, No. 3, pp. 316-337.

zdrojů v jihovýchodní Asii, jižní Asii, na Blízkém východě a v Evropě, za proza[m nepřilíř zpracovaný prostor je možno považovat Afriku a la[nskou Ameriku.¹¹

Literaturu věnující se obecnému působení Československa v Africe glosuji v samotné disertaci, nebudu se k ní tedy znovu vracet, a zaměřím se na tři konkrétní případové studie, které jsem pro tuto práci zvolil. Nyní k vodohospodářskému rozvoji tří zvolených afrických zemí. Pro Ghanu jsou klíčové texty z pera amerického historika švýcarského původu Stephana Mieschera, korunované monografií *A Dam for Africa, Akosombo Stories from Ghana*.¹² Tato práce z mnoha úhlů nahlíží na plánování, realizaci a důsledky Volta River Project, ovšem dotýká se například i od 60. let plánované a teprve nedávno s čínskou „pomocí“ dokončení Bui Dam. Miescher s širokou pramennou základnou velice precizně analyzuje vodohospodářský rozvoj Ghany, ovšem zcela opomíjí zapojení menších státních aktérů z globálního severu, jako např. Maďarů či Čechoslováků. O rozvoji vodohospodářství Egypta, zejména v kontextu Nilu, bylo napsáno mnoho prací v různých časových i tema[ckých perspek[vách. Několik dekad trvající britské „panství“ nad vodami Nilu a následné postkoloniální vztahy mezi státy v povodí, které měly reálný dopad na jejich rozvoj, analyzoval zejména norský historik a geograf Terje Tvedt.¹³ Přímo tématu výstavby High Aswan Dam se potom věnuje dvoudílná práce Elizabeth Bishop z devadesátých let.¹⁴ V kontextu modernity Aswan zkoumal Benjamin Brendel.¹⁵ Žádná doposud existující práce však nezachycuje potenciální zapojení menších států východního bloku do projektu. Rozvoj vodních zdrojů E[opie byl zkoumán vždy spíše z pohledu

---

¹¹ M. AKHTER, s. 66; CH. SNEDDON, 2012; NICK CULLATHER, *The hungry world: America's Cold War battle against poverty in Asia*, Cambridge 2010; DAVID EKBLADH, *The great American mission: Modernization and the construction of an American world order*, Princeton 2010; DANIEL KLINGENSMITH, *“One Valley and a Thousand”: Dams, nationalism, and development*, New York 2007; SAMER ALATOUT, *Hydro-imaginaries and the construction of the political geography of the Jordan River, The Johnston Mission, 1953–1956*, in: DIANA DAVIS & EDMUND BURKE (Eds.), *Environmental imaginaries of the Middle East and North Africa*, Athens 2011, s. 218–245; SNEDDON, FOX 2011; MARIA KAIKA, *Dams as symbols of modernization: the urbanization of nature between geographical imagination and materiality*, in: *Annals of the Association of American Geographers*, roč. 96, č. 2, s. 276–301; ERIK SWYNGEDOUW, *Technonatural revolutions: the scalar politics of Franco's hydro-social dream for Spain, 1939–1975*, in: *Transactions of the Institute of British Geographers*, roč. 32, č. 1, s. 9–28; ERIK SWYNGEDOUW, *‘Not a drop of water...’: state, modernity and the production of nature in Spain, 1898–2010*, in: *Environment and History*, roč. 20, č. 1, s. 67–92.

¹² MIESCHER, S., *A Dam for Africa, Akosombo Stories from Ghana*, Indiana University Press, 2022.

¹³ TVEDT, T., *The Nile in the Age of the British, Political Ecology and the Quest for Economic Power*, London: Tauris 2004. Dále např. WATERBURY, John, *Hydropolitics of The Nile Valley*, Syracuse 1979 nebo COLLINS, Robert, *The Nile*, London 2002.

¹⁴ BISHOP, Elizabeth, *Talking Shop: Egyptian Engineers and Soviet Specialists at the Aswan High Dam*, Vol. 1-2, Chicago, 1997.

¹⁵ BRENDEL, Benjamin, *Side Effects of Modernity, Dam Building, Health Care, and the Construction of Power in the Context of the Control of Schistosomiasis in Egypt in the 1960s-1970s*, in: *Naturwissenschaften, Technik und Medizin*, 2017, Vol.25 (3), pp. 349-382.

mezinárodních vztahů v povodí Nilu, zejména s ohledem na Egypt a Súdán. Tuto perspektivu učinila znovu aktuální zejména výstavba Grand Ethiopian Renaissance Dam (GERD) zahájená roku 2011, která vyvolala napětí v regionu.¹⁶ Přímo příběhu projektu hydroelektrárny Malka Wakana se dosud věnovala pouze technická literatura, a to ještě velmi sporadicky.¹⁷

Metodologie

Rozhodl jsem se v této disertaci využít perspektivy a přístupů globálních dějin, díky nimž mohu zařadit československé vodohospodářské aktivity do světového kontextu. Sebaſtan Conrad o globálních dějinách hovoří jako o formě historické analýzy jež dává fenomény, události a procesy do globálního kontextu. Při snaze vypořádat se s něčím „globálním“ historici podle Conrada nejčastěji volí jeden ze tří přístupů. Obvykle pojmají globální dějiny jako „history of everything“ ve smyslu psaní dějin něčeho, co se děje po celém světě. Druhým běžně užívaným přístupem je pohled „history of exchange and connections“. Třetím přístupem může být history based on the concept of integration.¹⁸ Pro mnou zvolený příběh nejvíce vyhovuje kombinace všech tří přístupů

Rozvoj vodních zdrojů (zejména ve formě budování přehrad, lze tak ale vnímat vodohospodářský projekt obecně) ve 20. století je globální fenomén, což potvrzuje např. výzkum Vincenta Lagendijka. K tomu, aby vznikla mohutná sypaná či betonová hráz schopná zadržet miliony kubických metrů vody je zapotřebí koncentrovat na jedno místo značné finanční i materiální zdroje, různorodou expertizu a technologii. Málokterý subjekt je schopen poskytnout vše, proto musí dojít k „rozdrobení“ kontraktu na desítky, někdy i stovky subkontraktů. Realizaci vodohospodářského projektu si tak můžeme představit jako „silné ocelové lano“, které je upletené z mnoha tenčích vláken – z mnoha malých kontraktů, vypsanych příslušným resortem vlády objednavatelské země. Nebylo tedy vzácné, že firma z Japonska zpracovávala hydrogeologický průzkum lokality, druhá firma z NDR přípravné studie, třetí z Itálie projekční část, čtvrtá rovněž z Itálie ve spolupráci s lokálními dodavateli materiálu stavební realizaci, pátá ze Spojených států strojní vybavení hydroelektrárny a šestá z Velké

---

¹⁶ Viz např. SANDSTRÖM, Emil, JÄGERSKOG Anders, OESTIGAARD, Terje, *Land and Hydropolitics in the Nile River Basin, Challenges and New Investments*, New York 2016.

¹⁷ CHERYACHUKIN A., P., SITNIN, O. V., *Malka Wakana Hydroproject on the Webi Shebéli River in Ethiopia*, in: *Hydrotechnical Construction*, Vol. 34, Nos. 8-9, 2000, pp. 115

¹⁸ CONRAD, S., *What is Global History*, Princeton University Press, 2016, p. 485-489.

Británie přenosovou sítí. Jednotlivé firmy navíc interně či externě zaměstnávali jednotlivé experty často z celého světa. Takovýchto projektů se v praxi účastnily i vyšší desítky subjektů z různých zemí světa, které spolu byly nuceny spolupracovat bez ohledu na to, zda byly, viděno op[akem studenoválečné geopolit[iky, ze Západu či Východu. Jedná se de facto o víceúrovňovou formu globální kooperace. Za přelomovou v tomto směru Lagendijk bere stavbu Low Aswan Dam (1902), na níž se poprvé podílela řada státních i nestátních aktérů z mnoha zemí světa.¹⁹ Období studené války a jeho geopolit[cké klima v tomto procesu v kombinaci s dekolonizací fungovalo jako katalyzátor. Dekolonizace sama takový efekt neměla, což potvrzuje příklad La[nské Ameriky, v níž se koloniální impéria hrou[ila již v průběhu 19. století a k žádnému boomu v oblas[ti budování vodních děl zde nedošlo.

Československá hydroexp[er[za byla vždy ak[ivní součás[í té globální, což lze demonstrovat například na tom, že Československo bylo v roce 1928 jedním ze zakládajících členů Interna[onal Commission on Large Dams (ICOLD). Poté, co na počátku 60. let 20. století zahájil československý stát cílený export této exp[er[zy do zahraničí se českoslovenš[í exp[er[ti stali ještě výraznější součás[í globální výměny a cirkulace vodohospodářského vědění. Tato perspek[iva plně odpovídá Conradovu druhému typu přístupu ke globálním dějinám pracujícím s {m, že lidské životy a konkrétní lidská činnost jsou odjakživa vzájemně propojeny mobilitou a interakcemi, které jde vystopovat.²⁰ V tomto případě jde o interakce při plánování a realizaci vodních děl, jichž se „po celém světě mohou účastnit exp[er[ti z celého světa“. S ohledem na to, že realizace velkých vodních děl přináší širokou integraci globálních expertních kruhů, ale mnohdy i společnos[í obecně, je zde i průsečík s třetím typem Conradova přístupu ke globálním dějinám.

Tato disertace pracuje se třemi příklady vodohospodářských projektů, jichž se Československo od 60. do 80. let účastnilo. Na rozdíl např. od Lukazse Stanka, který ve své práci *Architecture in Global Socialism* pracuje s širším prostorem zahrnujícím východní Evropu, Afriku a Blízký východ, jsou všechny tři mnou zvolené příklady geograficky spojeny s Afrikou.²¹ Má to svou logiku. Afrika byla v období studené války klíčovým globálním regionem, kde ak[ivně vystupovaly ostatní země, ať už globálního severu či jihu, ve formách vzájemných střetů

---

¹⁹ LAGENDIJK, p. 319.

²⁰ CONRAD, p. 9.

²¹ STANEK, L.: *Architecture in Global Socialism, Eastern Europe, West Africa and the Middle East in the Cold War*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2020.

i kooperace, toto potvrzují například práce Arne Odd Westada.²² Afrika také na rozdíl od jiných regionů v mnoha ohledech fungovala již od éry kolonií jako jakási „laboratoř“, která řadě exper{z, včetně vodohospodářských, umožňovala vyzkoušet si to, co např. v Evropě nebylo možné.

Struktura a výzkumné cíle

Cílem práce je ukázat, že Československo bylo v Africe od začátku 60. do konce 80. let přítomno a ak[vně se podílelo na modernizaci „rozvojových zemí“ prostřednictvím účas[na rozvoji jejich vodních zdrojů. Dále, že cíleně využívalo hydropoli[ku k naplňování svých zahraničněpoli[ckých i ekonomických záměrů v Africe, případně skrze ni podporovalo naplňování cílů svých spojenců (například Sovětského svazu). Prostřednictvím analýzy a komparace tří konkrétních příkladů budou zmapovány proměny forem, praxe a cílů modelu vývozu československé vodohospodářské exper{zy, technologie. Analýza by měla odpovědět na otázky: jakou hydroexper{zu Československo vyváželo, s jakým cílem, v jaké míře, jakým způsobem, na jaké ob[že přitom naráželo, jak přitom interagovalo s jinými státními aktéry, jak byly kontrakty úspěšné, a jak se toto měnilo zejména v nejak[vnějším období od 60. do 80. let?

Další předkládanou tezí je, že československá hydroexper{za se právě v prostoru Afriky výrazně provázala s hydroexper{zou globální. Hlavními otázkami zde jsou: Jaká byla pozice československé hydroexper{zy v Africe, jakou podobu měly vazby a vzájemná dynamika vztahů československých expertů s experty jiných států globálního severu i vztahů s experty lokálními?

Práce rovněž poukazuje na propustnost „ideologických hranic“ studenoválečného světa, v němž probíhala spolupráce napříč mocenskými bloky, byť s určitými limity. Dále pak na skutečnost, že prostor globálního jihu byl státy globálního severu (patřícími na „východ“ i „západ“) vnímán v zásadě velmi podobně.

V neposlední řadě práce zprostředkovává pohled dosud opomíjených aktérů, nositelů exper{zy – hydroexpertů, na jejich poslání, působení a roli v československé hydropoli[ce vůči státům globálního jihu.

---

²² WESTAD, O. A.: *The Global Cold War, Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press 2005.

Pomineme-li metodologický a strukturální přehled v úvodní části práce, je text rozdělen do pěti hlavních kapitol.

První kapitola představuje příspěvek k dějinám vědecko-technické internacionalizace studené války. Vysvětluje, jak se z Československa stal jeden z vodohospodářských lídrů Východního bloku. Mapuje formování průmyslových i expertních kapacit Československa v oblasti vodohospodářství, a zaměřuje se na historiografii doposud opomíjený export československé vodohospodářské expertízy a technologie od 30. do 80. let reprezentovaný zejména státním podnikem Hydroprojekt. Dále vysvětluje, jak se, s ohledem na domácí potřebu a stav výstavby, tyto kapacity uvolnily pro využití v zahraničí. Kapitola také analyzuje možnosti a formy tohoto využití, které se od 50. do 90. let výrazně proměňovaly. Na příkladu zahraničních aktivit československé firmy Lanna a. s. demonstruje vazby mezi „starým a novým“ systémem a konceptem internacionalizace československé hydroexpertízy. Přináší vhled do fungování československé hydrokracie a tezi, že českoslovenští hydroexperti byli skrze své aktivity od 30. a zejména pak 60. let aktivní součástí globální vodohospodářské expertní komunity.²³

Je sestavena z materiálů fondů firmy Lanna, podniku Vodní stavby (oboje ve Státním oblastním archivu Praha). Dále pak z osobních sbírek a pozůstatků jednotlivých expertů, Aloise Krause (Národní technické muzeum), Jaroslava Balka (autobiografická kniha *Agentem ve vlastních službách*), Reného Sameše (soukromý rodinný archiv). Náhled do fungování podniků zahraničního obchodu umožňuje hlavně svědectví Otto Hofmanna, který v 80. letech působil jako obchodně-technický zástupce PZO Škodaexport v Evropě. Pro zmapování exportu československé hydroexpertízy od 50 let mi velmi pomohla analýza celé řady specializovaného vědeckotechnického časopisu pro projektování, realizaci a plánování ve vodním hospodářství a souvisejících oborech životního prostředí – *Vodní hospodářství*, který vychází pravidelně od roku 1951.

---

²³ „HYDROKRACIE / HYDROKRATÉ“ – svého druhu epistemická komunita – síť respektovaných odborníků, která si nárokuje autoritativní, pokud ne výlučnou expertizu v určité sféře státní politiky. Vedle klíčových státních institucí (ministerstev), výzkumných organizací a technických univerzit se tato skupina profilovala v rámci inženýrských organizací (Spolek inženýrů a architektů – SIA) a publikováním v oborových časopisech. Zformovala se na počátku dvacátého století v souvislosti se státními vodohospodářskými stavebními programy (meliorační 1884, regulační 1896 a vodocestný 1901). JANÁČ, Jiří, *Hydrokraté a česká vodohospodářská mise ve dvacátém století (1930-1960)*, in: *Soudobé dějiny*, vol. 24, no. 1-2, 2017, p. 20.

Druhá, třetí a čtvrtá kapitola jsou de facto případové studie konkrétního exportu československé hydroenergie a technologie do Afriky za účelem dosažení politických cílů. Každá se věnuje jednomu státu – Ghaně, Egyptu a Etiopii. Mají vždy podobnou strukturu obsahující úvod do bilaterálních vztahů s Československem, význam rozvoje vodních zdrojů pro danou zemi a příklad vzájemné spolupráce v této oblasti s detailním zaměřením na jeden konkrétní hlavní projekt. Z hlediska časového vymezení druhá a třetí kapitola pokrývají období první poloviny 60. let, kdy docházelo k silné aktivizaci exportu v důsledku uvolnění domácích expertních a výrobních kapacit. Třetí kapitola se věnuje 80. letům. K volbě zemí, jimž se studie věnují, měly vedle dostupnosti zdrojů, význam projektů a snaha o časové pokrytí od 60. do 80. let.

Ghana

Kapitola v širším kontextu přináší příběh o Kwame Nkrumahovi – vůdci africké země, jehož režim osciluje mezi Východem a Západem, přijímá rozvojovou pomoc i přiděluje kontrakty státům z obou soupeřících bloků spíše dle kvality a výhodnosti než s ohledem na ideologii. Kapitola detailně mapuje konkrétní vývoz vodohospodářské energie a technologie z Československa do Ghany v průběhu 60. let a jeho roli v rozvoji vodních zdrojů nedávno vzniklého afrického státu. Navazuje na již zmíněné dílo amerického historika švýcarského původu Stephan Mieschra. Skrze detailní analýzu československé role, postavené na dokumentech z československých i ghanských institucí a svědectvích konkrétních expertů, doplňuje některá dosud bílá místa v příběhu vodohospodářského rozvoje Ghany. Kapitola částečně vychází z mé studie *Československý Hydroprojekt v Africe* publikované v časopise *Paměť a dějiny*.²⁴

Kapitola stojí především na dokumentech produkovaných československým Ministerstvem zahraničních věcí, jde především o fondy “Teritoriální odbory – tajné” (Territorial department – Secret) and “Teritoriální odbory – obyčejné” (Territorial department – common). Informace z těchto fondů datované do 60. let se často prolínají s materiály z Archivu ÚV KSČ, konkrétně z fondu „Antonín Novotný“, tedy z prezidentského archivu Antonína Novotného, který spravuje Národní Archiv ČR (NAČR). Obrázek je doplněn informacemi z tzv. fondů tajných spolupracovníků uložených v Archivu bezpečnostních složek, který eviduje experta Reného Sameše (krycí jméno ZDENĚK VESELÝ) a z podnikového archivu

---

²⁴ MAZANEC, Jakub, *Československý Hydroprojekt v Africe*, in: *Paměť a dějiny*, č. 3, 2020, pp. 33–41.

společnos[SWECO, a. s., jedné z nástupnických firem Hydroprojektu. V případě Ghany bylo možné přidat informace ze zahraničních archivů. Jde hlavně o Public Records and Archival Department (PRAAD) v ghanském hlavním městě Akkře, jež roku 1997 nahradila The Na[onal Archives, a jejíž sbírky jsou v překvapivě dobrém stavu. Je zde možné nalézt „zrcadlové“ dokumenty (např. od PZO Technoexport) vztahující se k československému exportu do země, které by pravděpodobně v České republice měly být ve sbírkách Ministerstva zahraničního obchodu, ale nedochovaly se. Okrajově jsem využil také jejich fondy týkající se Volta River Project. Velmi pomocné, především pro případy Ghany, byly také fondy britského „Foreign Office“, „Prime minister office“ případně „Cabinet papers“ uložené v The Na[onal Archives v London-Kew (TNA). Tento zdroj je důležitý, vezmeme-li v úvahu, že plány na rozvoj ghanského vodohospodářství mají kořeny ještě před vyhlášením nezávislos[, tedy v období britské koloniální správy. Dalším důvodem, proč jsou britské zdroje důležité je fakt, že i po osamostatnění měla Velká Británie v zemi významné ekonomické zájmy a mnoho Britů i nadále sloužilo na vysokých postech státní správy nově vzniklého státu. Využil jsem i dokumenty z World Bank, respek[ve Interna[onal Bank for Reconstruc[on and Development.

Egypt

V pozadí této kapitoly je výstavba velkého vodního díla v Egyptě, které je v první řadě obrovským symbolem. Z pohledu Moskvy jde o symbol socialismu a jeho úspěchu, o pečeť budoucí dominance v oblas[zemí globálního jihu, chce proto mít projekt zcela pod vlastní kontrolou a nechce riskovat možné komplikace vzniklé z pochybení na straně některého ze spojenců. Kapitola si klade za cíl prozkoumat využi{ vodohospodářských technologií a exper{zy v československé zahraniční poli[ce vůči „násirovskému Egyptu“. Snaží se zmapovat historiografií dosud zcela opomíjený zájem a konkrétní snahy Československa o zapojení do budování High Aswan Dam, které lze chronologicky zařadit do let 1958-1961. Kapitola rovněž podkřývá dynamiku komunikace mezi socialis[ckými zeměmi, zejména Československem a Sovětským svazem, v souvislos[s vodohospodářskými projekty v Africe.

Z hlediska použitých materiálů připomíná stopování asuánské záležitosti v československých archivech detek[vní příběh. Dokumenty ze státních ins[tucí (v tomto případě Ministerstva zahraničních věcí a Ministerstva zahraničního obchodu) nebo podniků to[ž většinou obsahují mnoho informací o úspěšně zrealizovaných projektech, za{mco záznamy o těch pozastavených či opuštěných se nedochovají nebo v takové míře ani

nevzniknou. O československém angažmá v realizaci Asuánu vypovídá stejnou měrou to, co v jinak celkem dobře uspořádaných a zachovaných archivech (AMZV, archiv n.p. Vodní stavby) není, stejně jako to, co se mi podařilo nalézt. V kapitole jsou využity materiály z fondů teritoriálních odborů MZV. Dále pak fondy Telegramy – odeslané a Telegramy – přijaté, které obsahují instrukce k podávání přihlášky do kontraktu na stavbu High Aswan Dam. Pracují i s dokumenty z Ministerstva zahraničního obchodu a jeho podniků (fond Polytechna, fond MZO), zde je však třeba zmínit, že tyto fondy jsou neuspořádané, ob{žně přístupné, případně zcela nedochované, což jakýkoliv výzkum značně ztěžuje. Kusost a roztříštěnost informací pravděpodobně způsobila, že někteří češ{ badatelé ve svých pracích účast Čechoslováků v Asuánu bez dalších podrobnos{ okrajově zmiňují, přestože k ní nakonec nedošlo.²⁵

Ačkoliv po celé sledované období tvořil Egypt spolu se Sýrií federa[vní státní celek známý jako Sjedenocená arabská republika (SAR), rozhodl jsem se, v rámci zjednodušení, v této kapitole pracovat převážně s názvem „Egypt“. Událos[, jimž se věnuji, to[ž zasahovali takřka bezvýhradně pouze egyptskou část SAR, československé diploma[cké prameny pracují s oběma variantami.

E[opie

V centru e[opského příběhu již Sově[ani Čechoslováci navzdory oficiální rétorice na přehradu nepohlíží jako na symbol. Z jejího budování se stává de facto systémová záležitost, jakási norma. Stále se jedná o velice důležitou záležitost, jsou zde však poprvé úspěšně nastaveny mechanismy mezinárodní spolupráce v rámci východního bloku – Moskva k projektu ráda připouš{ i své spojence. Mo[vace všech zapojených jsou v zásadě pragma[cké. Kapitola pokrývá československý vodohospodářský export do Afriky v 80. letech. Využívá budování hydroelektrárny Malka Wakana, coby příkladu technopoli[ky v praxi. Na něm ukazuje dynamiku vztahů Československa, E[opie a Sovětského svazu, který na stavbě rovněž par[cipoval. Zároveň se dotýká postavení samotných expertů v tomto projektu a jejich pracovních a životních podmínek na stavbě. Mimo tento velký hydroenerge[cký projekt kapitola mapuje ak[vity československých hydrogeologů působících v Ghaně de facto ve stejném období, i pokračování vzájemné spolupráce po roce 1989.

Kapitola vychází z fondů teritoriálních odborů MZV. Doplňkový zdroj pak představují informace z [sku (Ethiopian Herald, Rudé právo), osobních dokumentů a rozhovorů s českým

---

²⁵ VAVREČKOVÁ, Veronika, *Československo a Egypt v letech 1945-1968*, disertační práce, Historický ústav, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2019, p. 174.

hydrogeologem Jiřím Šímou, který coby expert vyslaný PZO Polytechna pracoval v letech 1984-1988 na hydrologickém mapování E[opie. Šíma se do E[opie na počátku milénia, již coby expert pracující pro soukromou firmu vrátil, a navázal na práci započatou v 80. letech. Později byl za svou dlouholetou činnost oceněn vládou E[opie, odbornými kruhy, a za šíření dobrého jména České republiky v zahraničí, i zástupci české diplomacie. Vycházím také ze svědectví O^y Hofmanna, který od roku 1986 zhruba dva roky působil v E[opii coby obchodně-technický zástupe podniku zahraničního obchodu Škodaexport. Hofmann byl de facto hlavní exekuce projektu Malka Wakana, účastnil se většiny jednání a na místě zajišťoval hladký průběh kontraktu i servis pro vyslané československé experty

---

V jednotlivých případových studiích sleduji z důvodů srovnání tyto faktory: 1) množství Československa pro export hydroexper{zy a technologie do vybraných států, 2) korelaci s cíli a praxí zahraniční poli[ky vůči danému státu, 3) konkrétní formy a podobu realizace kontraktů a jejich proměny v čase, 4) provázanost a dynamiku československé hydroexper{zy a technologie v kontaktu se zahraniční exper{zou a technologií. Srovnání by mělo přinést odpověď na otázku, jak se proměňovaly cíle, formy a praxe československé technopoli[ky vůči africkým státům v období od 60. do 80. let. Dále pak, jaká byla role a pozice vodohospodářských expertů v této praxi.

V **páté kapitole** se práce věnuje nositelům „socialis[cké“ vodohospodářské exper{zy doma i v zahraničí, tedy československým expertům. Skrze vzorek 6 vybraných osob nahlíží na experty coby na aktéry procesu studenoválečné internacionalizace, globální cirkulace vědění, ale také jako na bytos[z masa a kos{. Zvolení exper[působili na prominentních postech v mezinárodních organizacích nebo opakovaně a úspěšně uplatňovali svou exper{zu v zahraničí. Kapitola dále představuje sondu do způsobu výběru, předodjezdové přípravy a zejména každodenního života expertů v cizím, často dos[odlišném prostředí a náročných geografických podmínkách. Kapitola částečně vychází z mé studie *Margins of Everyday Life of Czechoslovak Experts in Africa. Mo*va*on – Nomina*on – Prepara*on – Emigra*on?*

publikované v časopise *Prague Papers on History of International Relations*.²⁶ Kapitola navazuje na tezi Sandrine Kott, podle níž studená válka nebyla pouze jakousi „dead period“ politického a kulturního internacionalismu, ale naopak živým obdobím smlouvaným soupeřením univerzalistických modelů Východu a Západu. Za nejviditelnější projev internacionalismu považuje Kott spolupráci, ať už mezivládní či mezi-agenturní.²⁷ Tato práce se konkrétně zaměřuje na internacionalismus vědecko-technický, do něhož je možno zahrnout export hydroenergie a hydrotechnologí z Československa do afrických zemí.

Kapitola vychází z rozhovorů s experty, dále jsou využity jejich vlastní dokumenty, případně pozůstalosti držené ve vlastnictví rodin (např. René Sameš, Antonín Petlach), případně předané do péče Archivu Národního technického muzea (ANTM). Zde jde o fondy „Ladislav Votruba“ a „Alois Kraus“. V pozůstalostech se nachází deníkové zápisky, životopisné dokumenty, odborné materiály technické povahy, záznamy ze služebních cest, akademického působení, případně fotografie. Bohatým zdrojem informací vypovídajícím zejména o každodennosti života expertů v zahraničí jsou jejich vydané i nevydané memoáry. S tímto typem zdroje je samozřejmě rovněž potřeba pracovat opatrně, protože obsahují subjektivní pohledy expertů, potenciálně pozitively zbarvené v jejich prospěch. Jaroslav Balek sepsal své paměti v knize *Agentem ve vlastních službách*, již vydal roku 2005 samonákladem.²⁸ Alois Kraus v knize *Inženýrský životaběh* vydané počátkem 90. let.²⁹ I René Sameš stručně sepsal své vlastní curriculum, nikdy ho však nepublikoval, zůstalo nevydané spolu s dalšími materiály v jeho pozůstalosti. Blanenský rodák Antonín Petlach o svých zážitcích z Ghany a dalších událostech poskytl několik rozhovorů do médií a sborníku regionálního Muzea Blanska.³⁰

V této práci jsou také využity mnou pořízená interview s experty Antonínem Petlachem, Jiřím Šírou, Otou Hofmannem, Zdeňkou Věříšovou, Věrou Samešovou (manželkou René Sameše) a Renée Trnkovou, roz. Samešovou (dcerou René Sameše).

---

²⁶ MAZANEC, Jakub, *Margins of Everyday Life of Czechoslovak Experts in Africa. Motivation – Nomination – Preparation – Emigration?*, in: *Prague Papers on the History of International Relations*, Prague: Institute of World History, no. 1-2, 2021, pp. 66-79.

²⁷ SANDRINE KOTT, *Cold War Internationalism*, in: Glenda SLUGA, Patricia CLAVIN, *Internationalisms a Twentieth-Century History*, Cambridge University Press: 2017, pp. 340-341.

²⁸ BALEK, Jaroslav, *Agentem ve vlastních službách*, Lulu: Tábor 2008.

²⁹ KRAUS, Alois, *Inženýrský životaběh*, Praha 1992 (manuskript).

³⁰ PETLACH, Antonín: *Vzpomínky blanenského rodáka na půlroční působení v Ghaně v roce 1961 v rámci československé komplexní skupiny techniků pro hydroenergetický průzkum*. In: *Sborník Muzea Blansko*. Muzeum Blansko, Blansko 2006, s. 101–108, konkrétně na s. 104.

Zmíněné vodohospodářské experty jsem zvolil, protože všichni patřili k absolutní špičce svého oboru. Kromě významných projektů na území Československa se úspěšně angažovali v zahraničí, a tím pádem se podíleli na exportu československé hydroexperty do zemí tzv. třetího světa. Ať už na půdě mezinárodních organizací (Kraus, Balek, Sameš) nebo v rámci zahraničních zakázek československých podniků (Petlach, Šíma). Ve všech případech se jedná o muže – ženy v oblasti hydroexperty působily jen vzácně, a ještě vzácněji vyjížděly do zahraničí. Dále se jedná o experty „z terénu“, kteří na vlastní kůži zažili minimálně několikaměsíční pobyt v zahraničí. Dalším důvodem tohoto výběru je skutečnost, že jejich aktivní roky pokrývají období od 30. let do současnosti. Kraus vyjížděl ve 30. a 40. letech, Petlach na počátku 60. let, Sameš v 60.-70. letech, Balek v 60.-80. letech a Šíma od počátku 80. let do současnosti. Toto časové pokrytí dobře umožňuje vzájemnou komparaci.

Vedle „terénních expertů“ by druhou skupinu špičkových odborníků zapojených do vodohospodářského exportu mohli tvořit „kancelářští experti“. Šlo by o akademiky (jako např. Theodor Ježdík, Ladislav Votruba či Jan Smetana), kteří čas od času vypracovali nějaký posudek nebo zprávu a o administrátory v řídicích pozicích na ministerstvech či v podnicích. Těm se ale tato práce nevěnuje.

Kapitola se opírá také o materiály z Archivu bezpečnostních složek (ABS), zejména o fond „Svazky tajných spolupracovníků (TS)“. Mnoho expertů bylo z důvodů pravidelných výjezdů do ciziny monitorováno, případně vedeno jako spolupracovníci na různých úrovních spolupráce. S tímto zdrojem je třeba pracovat maximálně opatrně, neboť část expertů o této „spolupráci“ nemusela být v plné šíři informována a svazek mohl být „budován“ např. pouze na základě pravidelných výsledků po návratu z ciziny. Pracují se svazky expertů Jaroslava Balka (krycí jméno „KALÁB“), Reného Sameše (krycí jméno „ZDENĚK VESELÝ“), Aloise Krause (krycí jméno „PIONÝR“),

V částech zaměřených na každodenní život expertů doplňují vnímání vodohospodářů o pohled některých dalších československých expertů či jejich rodinných příslušníků. Jde zejména o lékaře Jana Foustku, farmaceuty Zdeňku a Otomara Věříšovy, Věrou Samešovou a Renée Trnkovou, roz. Samešovou. Má to svou logiku – hydroexperty v zahraničí většinou netvořili separované skupiny, odjížděli i se svými rodinami, byly v kontaktu s ostatními

československými (i jinými) vystěhovalci.³¹ Využití i jejich pohledu umožňuje širší op[eraci a více pro{ná realitu.

Závěry disertační práce

Československá vodohospodářská tradice byla dlouhá a sahala až do období Rakousko-Uherska, kdy se v Čechách realizovala první velká a moderní vodní díla. Podporoval ji i rozvinutý strojírenský průmysl. Po komunis[ckém převratu v Československu (1948) se vodohospodářská výstavba zaměřená zejména na hydroenerge[ku, stala součás{ socialis[cké vize modernity nového režimu. Během 50. let vznikl v důsledku akutní domácí potřeby industriální komplex sestávající z podniků vyrábějících hydrotechnologie a podniků schopných projektovat a řídit realizaci vodních děl. Speciální postavení v tomto prostředí měl Hydroprojekt, projekční společnost inspirovaná sovětským Gidroprojektem, která centralizovala československou projekční exper{zu a realizovala de facto všechna velká vodní díla v zemi. Dokončení domácí vodohospodářské výstavby na přelomu 50. a 60. let vedlo k tomu, že se československý stát rozhodl tuto dříve shromážděnou a nyní uvolněnou kapacitu nabídnout do zahraničí. Postupně se tak začínala roztáčet kola vodohospodářského exportu, kterého se chopily v té době vznikající státní podniky zahraničního obchodu. Československo bylo vedle Sovětského svazu, vodohospodářským lídrem východního bloku.

V práci zvolené případy ukazují vysoké ambice československé vodohospodářské exper{zy a zároveň značnou důvěru státních ins{tucí již se těšila.

Poli[cko-ekonomické cíle československé hydropoli[ky se od 50. do 80. let proměňovaly. Za{mco 50. léta se nesla ve znamení solidarity s „bratrskými“ socialis[ckými zeměmi, od 60. let je patrná větší provázanost se zahraniční poli[kou. Jakmile je roku 1961 přijata nová koncepce československé zahraniční poli[ky vůči Africe, hydropoli[ka je téměř okamžitě zacílena vůči zemím, které tato koncepce označuje jako „země prioritního zájmu“ (Ghana Egypt). Hydropoli[ka také začíná v afrických zemích, které projevují větší či menší sympa[ie k socialismu, sloužit jeho propagaci. Deziluze z nepřilíš velkého úspěchu této propagace a nesplacených úvěrů poskytnutých africkým státům, vedly následně k většímu pragma[smu československé zahraniční poli[ky, což se odrazilo i na praxi hydropoli[ky. Od 70.

---

³¹ Podle zápisu v deníku Antonína Petlacha se Jan Foustka i s manželkou Eugeníí dokonce se Samešovou skupinou dne 27.11.1961 v Sekondi Takoradi setkali.

let se z exportu československého vodohospodářského know-how stává poměrně efektivní stroj na peníze, který prostřednictvím afrických kontraktů přivádí do Československa tvrdou měnu (dolary, libry), za níž stát může nakupovat západní zboží či technologie. Československá koruna totiž nebyla konvertibilní. Součástí vodohospodářských kontraktů je od 60. do 80. let často i snaha získat suroviny v Československu nedostupné

Československo se specializovalo zejména na export malých a středních vodních elektráren a jejich komplexního vybavení.

Tři zvolené případové studie ukazují, že rozvoj vodních zdrojů v Africe přinášel příklady konkurence i spolupráce mezi zeměmi, a to jak „napříč železnou oponou“, tak v rámci socialistického bloku.

Sonda do vývoje československého vodohospodářství jasně ukazuje konkrétnitu zkušenosti samotné. Socialistické Československo v zásadě přímo navazovalo na zahraniční aktivity soukromých firem z oblasti vodního stavitelství a technologií, které po komunistickém převratu v roce 1948 znárodnilo, konkrétnita je patrná i po změně režimu v roce 1989.

Není snadné určit, kde bylo hlavní tvůrčí centrum československé hydropolitiky. V kontextu Afriky a zvolených případových studií se kloním k tomu, že hlavní iniciativa vycházela z Ministerstva zahraničního obchodu a Ministerstva zahraničních věcí, které hydropolitiky aktivně využívaly k plnění cílů zahraniční politiky socialistického Československa a do její praxe zapojovaly další resorty, výrobní podniky a odborné instituce.

Všechny tři případové studie potvrzují argument Vincenta Lagendijka, že přehrady (resp. velké vodní projekty) jsou globálním fenoménem. Dále dokazují, že Československá hydroexperimentace se v Africe stala součástí té globální. Domnívám se, že studená válka v oblasti globálního rozvoje vodohospodářství působila jako akcelerátor, neboť období jejího trvání se neslo v duchu enormního nárůstu budování velkých vodních děl po celém světě. S koncem studené války se naopak pojí značný útlum této výstavby. Podobné to bylo se zapojením československé zkušenosti do globálního vodohospodářského rozvoje.

Od druhé poloviny 50. let do roku 1989 vyslalo Československo do afrických zemí tisíce civilních expertů, mezi nimi i desítky až nižší stovky hydroexpertů. Jejich výběr probíhal s ohledem na snahu urychleně uspokojit poptávku a naplnit závazky stanovené bilaterálními či multilaterálními smlouvami často nekoncepčně a divoce. Československá administrativa nebyla zejména v první polovině 60. let schopna zajistit adekvátní předodjezdovou přípravu a výbavu expertů. Později, v 70. a 80. letech se sice řada procesů ve výběru expertů a tvorbě tzv.

kádrových rezerv ustálila, například příprava expertů na zcela odlišné kulturní, společenské či klima[cké prostředí ale zůstala zcela nedostatečná. Důvodem byl, alespoň zpočátku, nedostatek kompetentních odborníků na Afriku v ins[tucích zodpovědných za expertní výměny.

Expertní komunity byly důležitým elementem studenoválečné internacionalizace. Šlo v podstatě o semi-uzavřená mezinárodní společenství vystavená tlaku místní většinové komunity, odlišných zvykos{, leckdy náročných klima[ckých podmínek, dozoru hos[telské země i vysílajícího Československa. Zdá se, že českoslovenš{ exper[neudržovali veřejně příliš mnoho vztahů s experty z jiných zemí. Mix těchto komplikací a éra studenoválečného soupeření paradoxně často podporovaly vznik silných osobních vztahů a cirkulaci expertního vědění napříč zneprátelenými bloky. Silné osobní vazby mezi profesionály / technokraty (ať už vodohospodářskými či administra[vními) umožňovaly kon[nuitu expertní spolupráce navzdory střídání poli[ckých režimů. Lze také konstatovat, že do Afriky vyjížděli spíše mladí, někdy méně zkušení exper[. Částečně se tak možná dělo kvůli náročnějším pracovním a životním podmínkám, do kterých se starším a usedlejšími kolegy nechtělo. Tento fakt však otevírá trochu provoka[vní otázku, zda nebyla Afrika odbornými kruhy, i kdyby jen podprahově, považována za jakousi „hydraulic laboratory“, v níž je možné experimentovat, vyzkoušet nové, mnohdy riskantní postupy, které by nešlo vyzkoušet doma, a v případě samotných expertů získat ostruhy – zaučit se. Podobně jako to zmiňuje Sara Prichard v kontextu ak[vit francouzských koloniálních expertů v Maghrebu.³² Z hlediska svého „poslání“ exper[přicházeli „modernizovat“ – rozvíjet „nerozvinuté“ africké státy, přicházeli „pomáhat“ skrze vodohospodářské projekty. Byli to profesionálové koncentrovaní na svou exper{zu. Další osobní mo[vace pro výjezd do Afriky byly velmi individuální. Nalézáme mezi nimi například touhu cestovat, na nějaký čas opus[t domácí „šed' socialismu“, vyzkoušet si v zahraničí odborné věci, které by doma nebyly reálné nebo vydělat si více peněz.

---

³² PRICHARD, p. 598.

Seznam literatury (výběr)

Archivy

Archiv Akademie věd ČR

Archiv bezpečnostních sborů

Archiv Českého vysokého učení technického

Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR

Archiv Národního technického muzea

Národní archiv ČR

Státní oblastní archiv Praha

Soukromé archivy a sbírky (Sameš, Petlach, Šíma, Sweco, a.s aj.)

African Studies Centre Leiden

Archive of the World Bank

The National Archives London – Kew

Public Records and Archives Administration Department (Accra, Ghana)

Tisk

Czechoslovak Foreign Trade

Ethiopian Herald

Hydroprojekt

Rudé právo

Svět v obrazech

Vodní hospodářství

Rozhovory s pamětníky

Antonín Petlach, Blansko, 9.5.2019.

Věra Samešová a Renée Trnková (roz. Samešová), Praha, 4.8.2021.

Zdeňka Věříšová, Jesenice, 20.9.2021.

Jiří Šíma, Praha, 11.7.2023.

O^o Hofmann, Říčany, 25.7.2023.

Emailová korespondence s Jiřím Šímou – červenec 2023

Odborná literatura

BISHOP, Elizabeth: *Talking Shop: Egyptian Engineers and Soviet Specialists at the Aswan High Dam*, Vol. 1-2, Chicago, 1997.

CONRAD, Sebastian: *What is Global History*, Princeton University Press, 2016, pp. 485-489.

CRUMP, Laurien, ERLANDSSON, Susanna: *Margins for Manoeuvre in Cold War Europe the Influence of Smaller Powers*, London 2020.

EKBLADH, David: *The great American mission: modernization and the construction of an American world order*, Princeton 2010.

ESCOBAR, Arturo: *Encountering Development, The making and unmaking of The Third world*, Princeton 1995, p. 34.

HECHT, Gabrielle: *Entangled Geographies, Empire and technopolitics in the global Cold War*, Cambridge 2011.

IANDOLO, Alessandro: *Arrested Development, The Soviet Union in Ghana, Guinea, and Mali, 1955-1968*, Cornell University Press, 2022.

MIESCHER, Stephan, *Dam for Africa: Akosombo Stories from Ghana*, Indiana University Press 2022.

MUEHLENBECK, Philip E.: *Czechoslovakia in Africa, 1945-1968*, Palgrave 2016.

SNEDDON, Christopher.: *Concrete Revolution, Large Dams, Cold War Geopolitics, and the US Bureau of Reclamation*, Chicago 2015.

STANEK, Lukasz.: *Architecture in Global Socialism, Eastern Europe, West Africa and the Middle East in the Cold War*, Princeton University Press, Princeton and Oxford 2020.

WESTAD, Odd Arne: *The Global Cold War, Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press 2005.

ZÍDEK, Petr: *Československo a francouzská Afrika, 1948-1968*, Prague: Libri 2006.

JANÁČ, Jiří: *Building Hydrosocialism in Czechoslovakia*, in: *Global Environment*, Vol. 13, No. 3, October 2020, pp. 610-633.

KOTT, Sandrine: *Cold War Internationalism*, in SLUGA, G., CLAVIN, P.: *Internationalisms and Twentieth-Century History*, Cambridge University Press: 2017, pp. 340-341.

KOURA, Jan, PEŠTA, Mikuláš: *Československo a studená válka v Africe, Přístupy, interpretace a roviny zkoumání*, in: Paměť a dějiny, Vol. XIV, No. 3, 2020, p. 4.

LAGENDIJK, Vincent: *Streams of knowledge: River development knowledge and the TVA on the river Mekong*, in: History and Technology, Vol. 35, No. 3, pp. 318-319.

MAZANEC, Jakub: *Československý Hydroprojekt v Africe*, in: Paměť a dějiny, Vol. XIV, No. 3, 2020, pp. 33-41.

PRITCHARD, Sara: *From hydroimperialism to hydrocapitalism, "French" hydraulics in France, North Africa and beyond*, in: Social Studies of Science, Vol. 45, No. 4, pp. 594-595.

Přehled publikační a akademické činnosti autora

Zahraněční studijní a badatelské pobyty, workshopy, stáže

- 2022: Public Records and Archives Administration Department, Volta River Authority Library Accra (Ghana)
- 2022: Eindhoven University of Technology (NL)
- 2021: The National Archives London-Kew (UK)
- 2021: European Summer School on the (Global) Cold War, Utrecht University (online), 1.-3.9. 2021.
- 2019: Winter School: Environmental and Climate History: The Role of History in Society, Norwegian Graduate School in History, Oslo, 16.-18.12.2019. (NOR)
- 2018: The National Archives London-Kew, The British Library (UK)
- 2018: Dar al-Kotob Cairo, Alexandria Library (Egypt)
- 2017: Centre des Archives Diplomatiques de Nantes (FR)
- 2017: Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala (SWE)
- 2017: Uppsala Universitet, Erasmus+(SWE)

Konference a přednášky

- MAZANEC, Jakub, *The Cold War Export of Czechoslovak Hydroexpertise and Technology*, in: Commodities, Trade and Materiality in the Global Cold War, University of Vienna, 19.-20.4.2023.
- JANÁČ, Jiří – MAZANEC, Jakub: *The Global History of Czechoslovak Dam-Building Expertise (1930s-1990s)*, in: "The Globalization of Dam Building", Bielefeld University, 28.-29.11.2022.
- MAZANEC, Jakub: *Československo a Afrika ve studené válce*, Městské muzeum a galerie Dačice, 10.11.2022.
- MAZANEC, Jakub, Ghana: *A Case Study of The Export of Czechoslovak Hydroexpertise towards Global South and Cold War Technopolitics of a Small Socialist State*, in: Between Trade and Aid: Theories, Practices, and Results of Attempts of Exporting State-Socialist Development Models for the Third World, Leipzig University, 29.6.-1.7.2022.

- MAZANEC, Jakub, *Czechoslovak Cold War Technopolitics in Africa*, in: Socialist (Dis)Connections Workshop, RECET, University of Vienna, 27.-28.6.2022.
- MAZANEC, Jakub, *Czechoslovak-Ghanaian Cooperation in Water Resources Development: Cold War Technopolitics of a Small Socialist State*, in: Cold War (A)Symmetries: Conflict, Cooperation and Trade, International Online Conference, University Valahia of Târgoviște, 28.-29.10.2021.
- MAZANEC, Jakub, *Taming Nkrumah's Rivers – Activity of the Czechoslovak Hydroprojekt in Ghana*, in: Viva Africa 2021: Africa and (the Other) Europe: Imagineries – Discourses – Exchanges, International Conference on African Studies, Prague, 15.-17.9.2021.
- MAZANEC, Jakub, *Damming the Cold War – Czechoslovak Technopolitics in Ghana*, in: 26th International Congress of History of Science and Technology, Prague, 25.-31.7.2021.
- MAZANEC, Jakub, *Voda jako důvod konfliktu i spolupráce*, Arabfest Olomouc, 8.4.2019.
- MAZANEC, Jakub, *Shared Water Resources in MENA Region*, in: International Conference: Food Isn't Only on The Plate, Arabfest Plzeň, 5.4.2019.
- MAZANEC, Jakub, *Francouzsko-britské angažmá v budování vodních projektů na Nilu v 19. století*, in: Studentská konference, Katedra historie, Západočeská univerzita v Plzni, 15.5.2018.
- MAZANEC, Jakub, *Výstavba Great Ethiopian Renaissance Dam (GERD) coby katalyzátor krize egyptské politiky v povodí Nilu*, in: Krize současné politiky, Studentská sekce Institutu politologických studií, Masarykova univerzita v Brně, 15.3.2018.

Výzkumné granty

- 2021–současnost: Grant PRIMUS – *African and Middle Eastern Elites Educated in former Socialist Countries: Studies, Trajectories, and Mindsets*; člen výzkumného týmu – spolupracovník.
- 2020–2022: Grant GA UK No. 106120 – *Cold War Technopolitics in the Third World – A Case Study of Water Management in Ghana*; hlavní řešitel.
- 2017–2018: Grant GA UK No. 292217 – *Water Projects on the Nile in the 19th century and their Role in the Relations between France and Britain*; hlavní řešitel.

Členství v odborných skupinách

- 2020–současnost: Cold War Research Group (CWRG), Institute for The Study of Strategic Regions, Faculty of Arts, Charles University
- 2020–současnost: Tensions of Europe (ToE) Early Career Scholars Group, Research Network on History, Technology and Europe

Akademická výuka

- LS AR 2021/2022, Ústav světových dějin FF UK, *The Cold War in Africa* – tandemově vyučovaný předmět v angličtině určený zejména pro erasmové studenty.

Publikační činnost (od zahájení doktorského studia)

Kapitoly v monografiích

- JANÁČ, Jiří, MAZANEC, Jakub: *Hydro Money Machine: The Global History of Czechoslovak Dam-Building Expertise during the Cold War (1930s–1990s)*, in: LAGENDIJK, Vincent, SCHULTZE, Frederik, eds.: *Dam Internationalism: Rethinking Power, Expertise, and Technology in Twentieth Century*, London: Bloomsbury Publishing 2024, (v tisku).

Odborné studie:

- MAZANEC, Jakub, *Margins of Everyday Life of Czechoslovak Experts in Africa. Mo*va*on – Nomina*on – Prepara*on – Emigra*on?*, in: *Prague Papers on the History of Interna[onal Rela[ons*, Prague: Ins[tute of World History, no. 1, 2021, (v [sku).
- MAZANEC, Jakub, *Československý Hydroprojekt v Africe*, in: *Paměť a dějiny*, no. 3, 2020, pp. 33–41.

Popularizace:

- MAZANEC, Jakub, *Hostinec Evropa – Alegorie událostí nových na kontinentě starém*, Nakladatelství Petr Štengl, Praha 2021.